

אוצר בית דין בדורנו

האילן שיהיה ראוי לעבודתו לאחר השמיטה. אבל עבודה שהיא לצורך הפירות לעולם אסורה, שמה שהוא לצורך הפירות הפקיעה התורה, שהפקירה את פירות שביעית לכל, וסלקה יד הבעלים מהם. ואפילו כשהם נאבדים אסור לעשות עבודה בשבילם.

אך החזון איש התיר לעשות מלאכות גם לאוקמי פירא:

חזון איש שביעית סימן כא אות יד:

ונראה דהא דכתב רבינו [הרמב"ם] 'ותעשה הארץ מליחה וימות כל עץ' אין הכוונה דתיבש העץ ולא תעשה פרי לעולם, אלא ימות בשנה זו ולא יבשיל פירותיו... ועל כורחך צריך לומר דמתירין השקאה משום הפירות, דאי משום השדה יעקור הפירות ולא תכחוש ארעא שהרי אין משקים שדה חריבה... ולמה התירו להשקות בית השלחין ולמרס באורז, אלא על כורחך דחשיבין להפסד פירות. אלא ודאי כונת רבנו בשנה השביעית יפסדו כל הפירות ועל הפסד הפירות יאמרו הפסד האילנות.

❖ מה יסוד המחלוקת בין הראי"ה קוק לחזון איש?

הגר"ש ישראלי, בהתבסס על דברי הרשב"ש (לעיל פרק א), נקט שבשדות המטופלות על ידי בית הדין, מותר לעשות פעולות נרחבות לצורך העמדת פירות ראויים:

שו"ת חוות בנימין חלק ג' עמוד תרכג:

נמצאנו למדים דרך אגב, שע"י שלוחי בי"ד מותרות המלאכות לא רק במה שנוגע להורדת הפרי המבושל והטיפול בו עד להבאתו לאוצר בית הדין שבערים, אלא גם עבודות מוקדמות שהפרי אכן גדל וישמר מקלקול טרם הבשלתו גם זה מותר ע"י שלוחי בי"ד.

❖ נסה לבאר, מהו יסוד ההיתר לדעת הגר"ש ישראלי?

יש לציין, שכל שדנו הפוסקים הוא רק לגבי טיפול בירקות ופירות שנזרעו לפני השמיטה. אבל לזרוע יכול חדש בשמיטה, אסור לדעת כולם. ולכן ירקות של אוצר בית דין, נמצאים בשוק רק בחודשים הראשונים של שנת השמיטה.

ג. הערמה

בעשרות השנים האחרונות החלו החקלאים בעצמם לעבד את השדות בתור שלוחי בית הדין, נחלקו הפוסקים האם אין בכך הערמה:

הגר"ש ישראלי כתב:

ספר בצאת השנה עמוד כא:

יש כאן הכרח איפוא להרחיב את הדין של שלוחי בי"ד הנזכר בתוספתא גם על העיבודים, ולהשתמש בזה גם כלפי הבעלים עצמם, אעפ"י שיש כאן הערמה בולטת, וכמעט ביטול של הפקר הפרי למעשה, ברור שגם כאן הפרצה דחוקה, ואף בזה אין לראות פתרון קבע.

הגר"מ אליהו הסתפק בדבר:

מאמר מרדכי שביעית מאמרים סימן יא:

הרי דרך בית הדין לבקש ולמנות את החקלאי או בעל השדה לעבוד למענם ולהיות הוא "שליח בית דין". ובעצם המינוי הזה, שדורשים

הקדמה:

מלאכות שנועדו לקיום האילן ('לאוקמי') בשמיטה - מותרות, ואילו מלאכות שנועדו להשביח את האילן אסורות ('לאברוי') - אסורות. אחד הרעיונות הגנוזים בכך הוא, שאף שמרבית חיי האדם צריכים להיות מוקדשים להתקדמות, ישנם זמנים מיוחדים בהם צריכים לעצור ו'לעכל' את מה שנעשה עד כה. בגיליון זה נדון בכמה מהאתגרים ההלכתיים, המתעוררים בניהול אוצר בית דין באופן מערכתי בדורנו.

א. הפקר השדות

חובה להפקיר את פירות השביעית, ולאפשר לכל המעוניין ליטול מהם, כפי שנאמר בתורה:

שמות פרק כג פסוק יא:

והשביעית תשמטנה ונטשתה ואכלו אביני עמך ויתרם תאכל חית השדה כן תעשה לכרמך לזיתך.

עם זאת, לגבי שדות שנמצאות באחריות בית הדין, כתב הרשב"ש:

שו"ת הרשב"ש סימן רנח:

נראה ממנה ששלוחי בית דין יכולין ללקוט בשביל עניים, והוא הדין לשמור לפי שבית דין הם יד עניים, כדאינא בפרק שור שנגח ארבעה וחמשה.

❖ מדוע על פי הרשב"ש מותר לבית הדין להעמיד שומרים על השדות?

לעומת זאת, הגרב"צ אבא שאול, למד בדעת הרמב"ם שחובה להפקיר את השדות השייכים לאוצר בית דין:

שו"ת אור לציון שביעית עמוד סד:

שכן נראה שלדעת הרמב"ם אם שומר פרדסו אף על ידי אוצר בית דין, לא קיים מצות הפקר בפירות, אלא צריך להפקיר פירותיו לגמרי שכל הרוצה ליטול יבוא ויטול, ולפחות ישאיר שדהו פתוחה לכל כמה שעות ביום, ויעמוד באותן שעות וישמור על שדהו מחשש נזקים, ובשאר הזמן שאינו יכול לשמור על השדה, יסמוך על דין אוצר בית דין השומרים על השדה כדי לחלק אחר כך את הפירות, וכך לא יפקיע דין הפקר דאורייתא.

ב. מלאכות לקיום הפירות

כפי שהוזכר בהקדמה, מותר לעשות מלאכות לצורך קיום האילן ולא להשבחתו. אך בכדי שהפירות המשווקים במסגרת אוצר בית דין יהיו ראויים לשיווק, נדרש לטפל באילנות מעבר לקיום האילן עצמו. נחלקו הפוסקים בהיקף ההיתר:

הראי"ה קוק הבחין בין לאוקמי אילנא שמותר לבין לאוקמי פירא שאסור:

שבת הארץ פרק א הלכה ה אות טז:

וכן אין מכוונים, שהוא לקוץ את הקוצים היוצאים מן האילן, ומזיקים את הפירות. וזה אסור לכל הדעות, שאפילו להאמרים שמותר לעשות עבודה שהיא לאוקמי אילנא אפילו בגוף האילן זהו דוקא להעמיד את

ולמרות שטוענים שכל ההכנסות והמחיר שקובעים הוא עבור הוצאות הטיחה וההובלה של שלוחי הבית דין, **אבל עניינו רואות שאין הדברים כן.**

ה. איסור ספיחין בירקות

אוצר בית דין בירקות, מבוסס על זרעים שנזרעו בשביעית ונלקטו בשביעית. מעמדם של ירקות אלו שנוי במחלוקת בין הראשונים.

לדעת הרמב"ם, ירקות אלו אסורים באכילה:

רמב"ם הלכות שמיטה ויובל פרק ד הלכות א-ב:

כל שתוציא הארץ בשנה שביעית, בין מן הזרע שנפל בה מקודם שביעית, בין מן העיקרים שנקצרו מקודם וחזרו ועשו ושניהם נקראו ספיח, בין מן העשבים והירקות שעלו מאיליהן ואין להן זרע הכל מותר לאכלו מן התורה.. ואפילו שדה שנטייה בשביעית וצמחה פירותיה מותרין באכילה.. ומדברי סופרים שיהיו כל הספיחים אסורין באכילה, ולמה גזרו עליהם מפני עוברי עבירה, שלא ילך ויזרע תבואה וקטניות וזרעוני גנה בתוך שדהו בסתר, וכשיצמח יאכל מהם ויאמר ספיחים הן, לפיכך אסרו כל הספיחים הצומחים בשביעית.

ואילו הרמב"ן כתב:

רמב"ן ויקרא פרק כה פסוק ה:

והספיחין האלו האסורים הם הגדלים בזמן האסור, בתבואה כל שהביאה שליש בשביעית, וכן הירקות כל שצמחו בשביעית, אסורין... אבל הירקות שצמחו בששית ונלקטו בשביעית, יש בהן משום קדושת שביעית לכל דיניה להפסד ולקרבות ולסחורה ולביעור ואף על פי שגדלו לגמרי בששית, מפני שאנו הולכים אחר לקיטה בירק בין למעשר בין לשביעית, אבל אין בהם משום ספיחים שאינם ספיחי שביעית שהרי בששית צמחו, ואפילו הוסיפו בשביעית אין בהם דין ספיחים.

יתר על כן, כתב הר"ש:

ר"ש שביעית פרק ט משנה א:

אפילו היתה רק התחלת גידולם בששית ונגמרו עיקר גידולם בשביעית, וגם נלקטו בשביעית, אין להם דין איסור ספיחין.

החזון איש כתב להקל כרמב"ן והר"ש, ועל זה סומכים באוצר בית דין:

חזון איש שביעית סימן ט אות יז:

ובעיקר הדיון בנכנסו מששית לשביעית לענין איסור ספיחין כתבנו להקל כדעת הר"ש והרמב"ן.

ו. הלכה למעשה

- א. באוצר בית דין הנהוג היום, משמשים החקלאים כשלוחי בית הדין לגדל את הפירות והירקות.
- ב. במסגרת העבודה החקלאית, נעשות פעולות לקיום העצים והפירות, ככל הנדרש להעמדת יבול ראוי לשיווק.
- ג. מחיר היבול נקבע על ידי בית הדין, בהתאם לנדרש לכיסוי הוצאות ההובלה והגידול, ולא בהתאם לשווי הפרי בשוק.
- ד. ירקות המשווקים במסגרת אוצר בית דין, נזרעו בשיטת ונלקטו בשביעית, בהסתמך על הסוברים שאינם אסורים משום ספיחין.

מהחקלאי לעבוד בשדה שלו עצמו ולהיות "שליח בית דין", יש להסתפק אם לכך התכוונה התוספתא בתקנת חכמים.

❖ **מדוע נדחקו הפוסקים להתיר זאת?**

❖ **מהו העיקרון המשותף להיתרים שראינו עד כה?**

ד. גביית תשלום, גובה התשלום ואיסור סחורה

נחלקו הפוסקים האם ניתן לשווק את התוצרת של אוצר בית הדין בחנויות, או שיש בכך איסור סחורה.

הגרש"ז אויערבך הבחין בין תשלום עבור הוצאות ההובלה לבין תשלום על הוצאות הגידול:

שו"ת מנחת שלמה תניינא ב - ג סימן כג:

וכיון שכן אטו ב"ד יש להם תורה אחרת, הגע עצמך אם יבוא איש ממדינה אחרת אשר הבי"ד אינם שלוחים שלו וכי לא יוכל לקטוף חינם פירות מהעץ, וכיון שכן גם בני העיר יכולים שפיר לומר לבי"ד שהפירות הם הפקר ולקטוף חינם, וכיון שכן למה יקחו מהם שכר השקאה וזיבול אחרי שהתורה הפקירה את הפירות מבלי לחייב כלל בכך את הזוכה. ברם, לבי"ד כזה שכוחם יפה לחייב את בני העיר בתשלום לבעלי השדות, יכולים שפיר אח"כ לגבות את ה"מס" הזה בשעה שהם נותנים להם פירות שביעית שהם הפקר אבל לא לדרוש עבור הפירות... ואף גם הענין של שכר הובלה אינו כ"כ פשוט, אלא שבכל זאת אפשר על כל פנים להבין במקצת, ואין צריכים דוקא לבי"ד חשוב, אבל עבור השקאה וזיבול וכדומה לענ"ד תמוה מאד.

לעומת זאת, הגר"י קנייבסקי התיר לקחת תשלום גם עבור השקיית השדה:

אורחות רבנו חלק ג עמוד שיג:

אמר לי מו"ר [הגר"י קנייבסקי] שלצורך עצים מספיק פעם או פעמיים בשנה אבל צריך לתת הרבה מים לצורך פירות (שהם הפקר) שבלעדי המים לא יגדלו, ולזה צריך לשלם ע"י אוצר ב"ד.. ואמר לי שמותר לקחת הוצאות השקאה עבור הפירות שהם של הפקר והוסיף לי שאינו יודע בדיוק כמה מותר להשקות בשנת השמיטה ואינו יכול לפסוק בזה.

הרב יוסף ליברמן, סיכם את אופן קביעת מחיר הפירות למעשה, וציין שלעיתים יתכן שמחיר פירות אוצר בית דין יהיה גבוה ממחיר השוק, בשל ההוצאות המרובות:

משנת יוסף חלק ד סימן מ:

ולפי מה שנתבאר מובן היטב שבית דין אינן מתחשבים בחישובים מסחריים ואינם קובעים מחיר הפירות לפי מחיר השוק, אלא עושים חשבון נכון כמה הן הוצאות כל דונם אדמה ולפי זה קובעים את המחיר שעל הצרכנים לשלם. ולפי זה יוצא לפעמים שמחיר ההוצאות הוא שוה, ואפילו יותר ממחיר השוק. פירות מסדר אוצר ב"ד כזה, אין בהם איסור סחורה ומסירת דמי שביעית לעם הארץ.

לעומת זאת, הגר"מ אליהו הצביע על הבעיה שבמכירת הפירות:

מאמר מרדכי שם:

נראה שקיים "אוצר בית דין" כיום אינו דומה לדיון "אוצר בית דין" המובא בתוספתא, שכן בתוספתא מבואר שהחלוקה היתה ללא תשלום, ושלוחי ב"ד היו מחלקים בחינם, ואילו **כיום נהפך הדבר למסחר**,

'והגית בו' - דפי מקורות בהלכה צבאית ללימוד עצמי לחיילי צה"ל. יוצא לאור ע"י הרבנות הצבאית הראשית - ענף ההלכה - בית המדרש להלכה צבאית. מערכת: סא"ל הרב שהם עורקבי רע"ן הלכה, רס"ן הרב דב ברקוביץ רמ"ד הלכה, סרן הרב דודי גרינפלד מפקד בית המדרש, אע"צ הרב חנניה שפרן, כתיבה ועריכה: טור'ר דביר דינר, טור'ר נועם שאול.

הקו הפתוח: 052-9414414. נשמח לשאלות ולתגובות: bmlhalacha@gmail.com להצטרפות לקבוצת ההלכה יומית לחיילים בוואצאפ וקבלת דפי 'והגית בו' (קבוצה שקטה), סרקו את הקוד:

